

Ks. JAROSŁAW BABIŃSKI

Wydział Teologiczny

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Warszawa

„Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II

Streszczenie: W swoim nauczaniu Jan Paweł II wielokrotnie wypowiada się na tematy związane z ekologią. Jego nauczanie w dużej mierze przyczyniło się do powstania nowej dziedziny wiedzy teologicznej – ekoteologii, która rozpatruje w świetle Bożego Objawienia problemy będące efektem rozwoju cywilizacji technicznej. Jan Paweł II formułuje postulat konieczności podejmowania zdecydowanych działań w trosce o czystość natury. Dostrzega źródła zaistniałego konfliktu między człowiekiem a naturą, mającego swą genezę w dysproporcjach w rozwoju społeczeństw świata, ubóstwie i niesprawiedliwym podziale dóbr. Zwraca uwagę na charakteryzujący współczesność redukcjonizm w rozumieniu człowieka – wyrażający w minimalizacji znaczenia ludzkiej duchowości przy jednoczesnym uzurpowaniu sobie przez niego nieograniczonego prawa do panowania nad światem. Te zjawiska, określane jako „grzech ekologiczny”, muszą stać się szczególną troską aktywności Kościoła współcześnie. Papież stawia więc postulat budzenia świadomości ekologicznej oraz aktywnych działań, mających na celu oddalenie widma katastrofy ekologicznej.

Słowa kluczowe: ekologia, ekoteologia, grzech ekologiczny, Jan Paweł II, kwestia ekologiczna.

Problemy ekologiczne wchodzą w pole zainteresowania nauk teologicznych, które tworzą swoją – budowaną w świetle Objawienia – wizję tych zagadnień. Prawo obywatelstwa wśród nauk teologicznych zdobyła sobie nowa dziedzina, zwana ekoteologią, rozumiana jako systematyczna refleksja nad rzeczywistością świata, w którym obecne są różne problemy będące efektem rozwoju cywilizacji technicznej, podejmowana w świetle Bożego Objawienia. Taki program badań oznacza wzięcie pod uwagę w dociekaniach nad kwestiami ekologicznymi całego szeregu zagadnień religijno-teologicznych, przyrodniczo-technicznych, polityczno-społecznych, z uwzględnieniem indywidualnych i społecznych uwarunkowań tych problemów. Przejawy negatywnego oddziaływania człowieka na środowisko są określane jako „grzech ekologiczny”, w perspektywie którego ludzka aktywność niosąca złe skutki dla środowiska rozumiana jest nie

jako realizacja Bożego wezwania do czynienia sobie ziemi poddaną (por. Rdz 1, 28), lecz jako sprzeniewierzenie się powierzonej u zarania dziejów człowiekowi misji. Jest bowiem sprzeciwem wobec ustanowionego przez Stwórcę porządku i atakiem na życie¹.

Za ważną inspirację dla rozwoju ekoteologii należy uznać nauczanie Jana Pawła II, który rozwinął pojawiające się w epoce Soboru Watykańskiego II pierwsze próby interpretowania problematyki ekologicznej przez Magisterium Kościoła². Kolejne dokumenty jego pontyfikatu, zwłaszcza encykliki: *Redemptor Hominis*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centessimus annus* i *Evangelium Vitae* stanowią kolejne ważne inspiracje dla rozwoju ekoteologii oraz milowe kroki w budzeniu świadomości ekologicznej ze względu na poruszane w nich zagadnienia postępu, troski ekologicznej, właściwego korzystania z dóbr naturalnych, odpowiedzialności za przyszły kształt świata przyrody, poddawany nieustającym ludzkim oddziaływaniom.

Jan Paweł II jest też autorem pierwszego dokumentu Magisterium Kościoła w całości poświęconego problemom ekologicznym. Jest nim *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju*, które ukazało się w 1990 roku. Kwestie związane z ekologią pojawiają się też w szeregu pomniejszych dokumentów papieskich, m.in. w przemówieniach, homiliach czy katechezach. Centralne zagadnienie stanowi „kwestia ekologiczna” rozumiana jako odpowiedzialność człowieka za środowisko, konieczność ochrony bogactwa natury oraz ekologię człowieka³.

1. Kwestie ekologiczne w nauczaniu społecznym

Problematyka ekoteologiczna jest w ścisłym związku z zagadnieniem poruszonymi w ramach katolickiej nauki społecznej, która dużo uwagi poświęca ludzkiej aktywności w jej środowisku, podkreślając kategorię odpowiedzialności w podejmowanych działaniach i konieczność zaangażowania w ochronę świata przyrody⁴. Źródłem kryzysu ekologicznego – zdaniem Jana Pawła II – należy upatrywać między innymi w obecnym w świecie niesprawiedliwym sposobie wymiany dóbr. Prowadzi on do daleko idących dysproporcji w rozwoju poszczególnych krajów. Brak dostępu do nowoczesnych technologii,

¹ Por. J. M. Dołęga, *Podstawy kultury ekologicznej w Polsce i w Europie*, w: *Chrześcijańska Europa. Wykłady wygłoszone w Studium Duchowości europejskiej przy Centrum Kultury Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w latach 1999–2002*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 282; E. Ablińska, *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Lublin 2005, s. 34–37.

² Problematyka pojawia się w trzeciej części konstytucji *Gaudium et spes* przy okazji analizy relacji między człowiekiem i środowiskiem jego życia oraz w encyklikach *Pacem in terris* Jana XXIII i *Octagesima adveniens* Pawła VI.

³ Por. A. Skowroński, „Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, Warszawa 1999, s. 286–288.

⁴ Por. J. Szulist, *Człowiek jest drogą Kościoła (RH 14). Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2012, s. 139.

nierówność w posiadaniu bogactw naturalnych i korzystaniu z nich zmuszają kraje ubogie do korzystania z rozwiązań energo- i materiałochłonnych, często powodujących dewastację środowiska⁵. Tymczasem „dobra tego świata zostały pierwotnie przeznaczone dla wszystkich”⁶. Bóg, ofiarowując dobra ziemi rodzajowi ludzkiemu, nikogo nie pominął, ale i nie wyróżnił⁷. niesprawiedliwe różnice, obserwowane wśród społeczności, są efektem działań ludzkich.

Zdaniem Ojca Świętego ich przyczyną jest zachwianie relacji między człowiekiem i światem wynikające z ludzkiej żądzy posiadania. Dobra tego świata stały się własnością wąskiej grupy posiadających, którzy uległszy kultowi posiadania („mieć”), nie potrafią prawdziwie „być”. Jednocześnie większość nie jest w stanie zaspokoić najbardziej podstawowych potrzeb, nie ma też szansy na rozwój i realizację swego powołania z racji braku dostępu do niezbędnych dóbr⁸. Stąd konieczne jest wypracowanie nowej koncepcji życia społecznego i jego rozwoju w skali globalnej, opierającej się na nowym, sprawiedliwym podziale dóbr i dającym możliwość szerokiego do nich dostępu. Nowa koncepcja rozwoju ekonomicznego i technologicznego musi jednak także uwzględniać prawa rządzące światem przyrody. Nie może stać w sprzeczności z wpisanymi w świat zasadami i ładem ekologicznym.

Papież odnosi się krytycznie do wszelkich dyktowanych egoistyczną rządzą posiadania i szybkiego zysku inicjatyw ekonomiczno-gospodarczych, nie uwzględniających aspektu ochrony środowiska naturalnego: „ludzka zachłanność i zbiorowy egoizm sprzeciwiają się porządkowi stworzenia, w który jest wpisana również wzajemna zależność”⁹. Konieczne jest uświadomienie sobie tych zależności i wyeliminowanie niesprawiedliwości oraz wyzysku, którymi często charakteryzuje się rabunkowe i instrumentalne traktowane przez państwa bogate ubogich obszarów naszej planety. Oznacza to również pomoc państw bardziej rozwiniętych biedniejszym i słabo rozwiniętym w przewyciężeniu ubóstwa oraz zaistniałych braków infrastrukturalnych i technologicznych. Krótkowzroczna, doraźna polityka państw ubogich ukierunkowana na spłacenie długów, charakteryzuje się bowiem niekontrolowanym niszczeniem bogactw naturalnych (np. wycinanie lasów, zanieczyszczenie biosfery), co w dalszej perspektywie stanie się problemem nie tylko dotyczącym określonej społeczności i zamieszkiwanego przez nią obszaru, ale będzie kolejnym wektorem naruszającym równowagę ekologiczną w skali całej planety z racji istniejących powiązań i zależności.

Świadomość tych powiązań wymaga odejścia od standardów myślenia i działania w kategoriach zysku oraz konsumpcji na rzecz uwzględniania znanych praw

⁵ Por. Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 43.

⁶ *Tamże*, nr 42.

⁷ Por. tenże, *Centessimus annus*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II...*, nr 31.

⁸ Por. tenże, *Sollicitudo rei socialis*, nr 28.

⁹ Tenże, *Orędzie na światowy Dzień Pokoju 1990 r. „Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem”*. (08.12.1989 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1989 nr 12 bis, nr 8.

przyrody i istniejącej w niej wewnętrznej równowagi. Oznacza to uwzględnienie dobra wspólnego ludzi żyjących we wszystkich zakątkach planety, ale również solidarność międzypokoleniową, będącą wyrazem troski o jakość życia przyszłych pokoleń, które będą się musiały zmierzyć z dziedzictwem błędów naszego czasu. Zdaniem Jana Pawła II nie można więc „podejmować żadnego działania, w jednej dziedzinie ekosystemu bez uwzględniania jego wpływu na inne dziedziny i ogólnie na jakość przyszłych pokoleń”¹⁰. Człowiek nie jest właścicielem dóbr tego świata, lecz ich depozytariuszem. Nie może więc traktować ich jak swojej własności, w nieuprawniony sposób je zawłaszczając bądź bezmyślnie je niszczyć¹¹.

2. „Grzech ekologiczny”

Kwestie ekologiczne pojawiają się w nauczaniu Jana Pawła II na polu jego refleksji teologicznej powiązanej zwłaszcza z teologią stworzenia. Problem nadużyć człowieka w relacji do otaczającego go świata jest wyrazem ciągle pojawiającej się pokusy do uzurpowania sobie prerogatyw Boga i chęci zajęcia Jego miejsca oraz instrumentalne, nieodpowiedzialne odnoszenie się do świata natury, będące zakwestionowaniem porządku w nim istniejącego oraz celu, jaki nadał mu Stwórca: „Źródłem kryzysu ekologicznego, który wiąże się z pewnym antywspólnotowym egoizmem, jest arbitralne – i w rezultacie szkodliwe – używanie stworzeń, przy naruszaniu ich praw i naturalnego porządku, bez uszanowania immanentnej celowości dzieł stworzenia. Taki sposób postępowania jest również skutkiem fałszywie pojętej autonomii rzeczy doczesnych. Kiedy człowiek używa tych rzeczy »bez odnoszenia ich do Boga« (...), wówczas także i sobie wyrządza szkody nieobliczalne. Rozwiązanie zagrożenia ekologicznego pozostaje w ścisłym związku z zasadą »słusznej autonomii rzeczy doczesnych«, czyli ostatecznie z prawdą o stworzeniu i Stworzycielu świata”¹².

Człowiek, w poczuciu swej totalnej autonomii i niezależności od Stwórcy, zapragnął zająć Jego miejsce. Przestał przez to być współpracownikiem Boga w dziele stwarzania, a stał się tyranem, prowokującym bunt natury¹³. Ta przemiana relacji łączących człowieka ze światem i Stwórcą ma swoje źródło w *mysterium iniquitatis* polegającym na „nieposłuszeństwie wobec Boga, wobec Jego prawa, normy moralnej, którą dał człowiekowi, wpisując ją w ludzkie serce i potwierdzając oraz udoskonalając przez Objawienie”¹⁴. Dlatego właśnie „głęboką

¹⁰ Tenże, *Orędzie na światowy Dzień Pokoju...*, nr 6.

¹¹ Por. T. Borutka, *Życie społeczno-ekonomiczne*, w: T. Borutka, J. Mazur, A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*, Częstochowa 1999, s. 295.

¹² Jan Paweł II, *Katecheza „Stworzenie a słuszna autonomia rzeczy stworzonych”* (02.04.1986 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1986 nr 4, s. 19.

¹³ Por. tenże, *Centessimus annus*, nr 37. Zob. S. Wielgus, *Ideowe zagrożenia we współczesnej kulturze europejskiej*, w: *Chrześcijańska Europa...*, s. 97.

¹⁴ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, nr 36.

przyczyną zamachów na przyrodę jest nieład moralny i pogarda, jaką człowiek żywi dla człowieka”¹⁵. Ludzka grzeszność, upadła natura są źródłem braku szacunku do życia i braku harmonii ze światem przyrody¹⁶.

Upadek człowieka na początku jego dziejów i konsekwencja tego wydarzenia, jaką jest zniszczenie harmonii między Stwórcą a człowiekiem i całym stworzeniem – zdaniem Jana Pawła II – leży u genezy tzw. grzechu ekologicznego. Jest on realizacją w historii rozwoju ludzkiej cywilizacji pokusy, jakiej uległ człowiek w raju, by być jak Bóg (por. Rdz 3, 50). Poza tym Jan Paweł II dostrzega drugie źródło grzechu ekologicznego i związanego z nim ekologicznego kryzysu. Jest nim „błąd antropologiczny”, wyrażający się w podważaniu przez człowieka wartości daru stworzenia i kwestionowaniu rządzących światem praw. W praktyce oznacza to instrumentalne, rabunkowe, krótkowzroczne, doraźne, bez uwzględniania jego konsekwencji korzystanie z dóbr natury. Człowiek zdaje się zapominać, że nie jest właścicielem świata, że nie został mu on dany, lecz zadany – nie jest jego właścicielem, ale dzierżawcą. Wyklucza jakąkolwiek odpowiedzialność za swe postępowanie przed Bogiem, depcząc funkcjonujące w przyrodzie prawa, doprowadzając do destrukcji poprzez samowolne dostosowywanie jej do swych pragnień¹⁷.

Niewłaściwe rozumienie swego miejsca w świecie oraz fałszywa wiara w nieograniczoność swoich możliwości są źródłem błędnego kreowania przez człowieka własnego wizerunku, a w konsekwencji – nieliczenia się z konsekwencjami swych wyborów i nieodpowiedzialnego urzeczywistniania swych zamierzeń, będących osiągnięciem mylnie rozpoznanego dobra. Ludzka pycha, realizacja nieustająco pojawiającej się pokusy uzurpacji pełnej i niepodzielnej władzy nad światem sprawia, że człowiek nie jest w stanie odczytać w otaczającym stworzeniu „przesłania niewidzialnego Boga, który je stworzył” i powoduje zawłaszczanie sobie prawa do rozporządzania otaczającym światem wedle swojej woli, bez liczenia się z nadanymi mu przez Boga prawami i przeznaczeniem: „obok problemu konsumizmu budzi niepokój ściśle z nim związana kwestia ekologiczna. Człowiek, opanowany żądzą posiadania i używania, bardziej aniżeli bycia i wzrastania, zużywa w nadmiarze i w sposób nieuporządkowany zasoby ziemi, narażając przez to także własne życie. U korzeni bezmyślnego niszczenia środowiska naturalnego tkwi błąd antropologiczny, (...) rozpowszechniony w naszych czasach”¹⁸.

Człowiek – zachłyszniejszy się swoimi osiągnięciem oraz rozwojem cywilizacji przemysłowej – uwierzył w swe nieograniczone możliwości i pragnie samodzielnie rozporządzać światem, podporządkowując go bezwzględnie

¹⁵ Tenże, *Przemówienie w czasie spotkania czterech pokoleń na stadionie Azteków* (Meksyk, 25.01.1999), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 4, s. 28.

¹⁶ Por. Tenże, *Orędzie...*, nr 12.

¹⁷ Por. B. Jurczyk, *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002, s. 140.

¹⁸ Jan Paweł II, *Centessimus annus*, nr 37.

swojej woli i realizowanym przez siebie priorytetem. Nie uwzględnia przy tym ontycznie zapodmiotowanej w stworzeniu celowości i związanych z nią ograniczeń oraz jego autonomii. Nie ma zamiaru pełnić naturalnej, bo wynikającej z dzieła stworzenia, roli współpracownika Boga, lecz, pchany żądzą posiadania i rządzenia, pragnie zająć Jego miejsce, przypisując sobie prawo stanowienia praw, nawet wbrew naturalnemu porządkowi przyrody. Tym samym staje się nie rządcą, ale tyranem wobec powierzonego sobie świata¹⁹. „Grzech przeciwko stworzeniu” jest więc wyrazem odrzucenia prawdy o zależności człowieka od Boga i wypowiedzenia mu posłuszeństwa: „Ponieważ przez grzech człowiek odmawia podporządkowania się Bogu, zaburzeniu ulega również jego wewnętrzna równowaga, a w jego wnętrzu wybuchają sprzeczności i konflikty. Zraniony w ten sposób człowiek niejako nieuchronnie narusza tkankę łączącą go z innymi ludźmi i światem stworzonym”²⁰.

W analizie pojawiających się problemów ekologicznych nie można poprzestać na zewnętrznym, strukturalnym ich przedstawianiu. Trzeba ukazać ich przyczyny nie tylko w kontekście ludzkiego działania, ale przede wszystkim sięgając do przyczyn o charakterze teologiczno-antropologicznym, do najbardziej podstawowej ontycznej i aksjologiczno-moralnej konstrukcji człowieka. Jan Paweł II, wskazując na celowość ludzkiego życia w odniesieniu do dzieła stworzenia, zwraca uwagę na to, że świat stworzony jest z zamierzeniu Boga przestrzenią realizacji przez człowieka jego powołania – został przez Stwórcę zadany jako miejsce twórczego odpowiadania na dar Jego miłości. Odpowiedź ta realizować się ma w poddaniu się Bogu, przestrzeganiu nadanych światu praw i twórczym korzystaniu ze stworzenia, zawsze w poczuciem jedności z nim oraz w zharmonizowaniu celów, jakie światu wyznacza Stwórca i odczytujący Jego wolę człowiek. Sprzeniewierzenie się temu planowi przez działania z nim sprzeczne bądź lekceważenie go przez człowieka powoduje degradację świata przyrody. Obserwować można „spustoszenie spowodowane w świecie przyrody przez ludzi obojętnych na wyraźne zasady owego porządku i harmonii, jakie w tym świecie się kryją”²¹.

Sytuacja współczesnego świata jest wartościowana i opisywana przez Ojca Świętego poprzez kategorie „grzechu” i „struktury grzechu”²². Człowiek przez swój upadek w grzech zburzył początkową harmonię między sobą a światem. Można stwierdzić, że wręcz wyobcował się ze świata przyrody, a tracąc z nim pierwotną więź i przestając dostrzegać zachodzącą między sobą a światem zależność, w następstwie doprowadził do urzeczowienia świata stworzonego. Dotyczy to myślenia o nim, a w konsekwencji do działania z nim w sposób rabunkowy, krótkowzroczny, bez uwzględniania dalekosiężnych konsekwencji swych wyborów, urzeczywistnianych w działaniu.

¹⁹ Por. *tamże*.

²⁰ Tenże, *Reconciliatio et penitentia*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 15.

²¹ *Tamże*.

²² Tenże, *Sollicitudo rei socialis*, nr 36.

„Struktury grzechu”, w rozumieniu papieża, to dostrzegalne w życiu człowieka widzialne formy grzechu społecznego, mającego swój fundament w osobistych grzechach konkretnych ludzi. Grzech ekologiczny ma więc swoje odbicie we wszystkich sferach ludzkiego życia, zwłaszcza w kulturze bycia, obyczajach, wychowaniu. Zawsze jest negowaniem ustanowionego przez Stwórcę porządku i obróceniem się człowieka przeciwko stworzeniu: „ponieważ przez grzech człowiek odmawia podporządkowania się Bogu, zburzeniu ulega również jego wewnętrzna równowaga, w jego wnętrzu wybuchają sprzeczności i konflikty. Zraniony w ten sposób człowiek niejako nieuchronnie narusza tkankę łączącą go z innymi ludźmi i światem stworzonym”²³.

Niszczenie świata i grabieżcza postawa wobec jego zasobów to sprzeciwienie się Bożemu prawu, wyrażonemu również w normach Dekalogu. Jan Paweł II wiąże tematykę ekologiczną z piątym i siódmym przykazaniem Bożym. Wszelkie niszczenie, zwłaszcza życia, działalność charakteryzująca się destrukcją, to sprzeniewierzenie się Bożemu zakazowi zabijania oraz podważanie prawa człowieka do życia w godnych, zdrowych warunkach. Szczególnie wyraźnie relację między przykazaniem „nie zabijaj” a problematyką ekologiczną dostrzec można w związku z pojawieniem się szeregu chorób cywilizacyjnych, które w dużej mierze są efektem ubocznym nieprzemyślanej i krótkowzrocznej działalności człowieka, będącej w sprzeczności z prawami rządzącymi naturą. Z kolei kategorię kradzieży papież odnosi nie tylko do zawłaszczania cudzej własności, lecz także do egoistycznego korzystania z dóbr natury oraz niszczenia radości, piękna i harmonii stworzenia²⁴.

W tym kontekście potrzebą czasu zdaje się być budzenie świadomości ekologicznej i ściśle z nią związana zmiana działania w świecie oraz stosunku do świata natury. Papież określa to jako „nawrócenie ekologiczne”, będące warunkiem pogłębienia wrażliwości na problematykę ekologiczną oraz zrodzenia świadomości zależności między funkcjonowaniem człowieka w świecie i możliwości zrealizowania się widma katastrofy ekologicznej²⁵.

3. Skutki rozwoju cywilizacji technokratycznej

Papież Jan Paweł II w swym nauczaniu wielokrotnie podkreśla, że efektem nieprzemyślanej, nieuwzględniającej praw funkcjonujących w świecie aktywności człowieka jest niszczenie sfery jego własnej egzystencji. Destrukcja ta dotyka nie tylko środowiska biologiczno-przyrodniczego, w którym człowiek funkcjonuje,

²³ Tenże, *Reconciliatio et penitentia*, nr 15–16, 26.

²⁴ Por. tenże, „*Nie kradnij*” znaczy także *nie nadużywaj swej władzy nad własnością*. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. Odprawionej na lotnisku białostockiego aeroklubu (05.06.1991 r.), w: *Dokumenty Kościoła Rzymsko-Katolickiego dotyczące ekologii*, Warszawa 1994, s. 51.

²⁵ Por. tenże, *Trzeba zapobiegać katastrofie ekologicznej. Przemówienie podczas Audiencji generalnej*. (14.01.2001 r.), „*L'Osservatore Romano*”, wyd. pol., 2001, nr 4, s. 43.

ale ma również wielki wpływ na duchowy wymiar jego życia. Człowiek kreujący kulturę techniczną, dla której wektorem wartościującym jest nieuwzględniający konsekwencji postęp oraz zysk, zdaje się nie rozumieć, że stoi przed groźbą dehumanizacji swego świata i samozniszczenia. Jego działania, których skutków nie jest do końca w stanie przewidzieć ani nad nimi zapanować, powodują obserwowalną destabilizację ekosystemów ziemi oraz zatrucie ich elementów, niezbędnych przecież człowiekowi do życia i prawidłowego rozwoju. Świat zostaje zamieniony w „kosmiczny śmietnik, gigantyczny cementarz, w antystworzenie”, gdzie dochodzi do zniszczenia „przyrody, atmosfery, ziemi, wody, biosfery i organizmu ludzkiego”²⁶. Skażenie ekologiczne jest coraz bardziej widoczną przyczyną poważnych i śmiertelnych chorób, z którymi boryka się ludzkość²⁷.

Papież widzi jednak tę kwestię szerzej, podkreślając, że zniszczenie świata przyrody niesie zagrożenie dla ludzkiej godności oraz sfery moralności i religijności. Według niego wśród przyczyn współczesnego kryzysu ekologicznego należy wymienić brak szacunku do świata natury, wyrażający się w technicznym, zdesakralizowanym, pozbawionym integracji z człowiekiem jej ujmowaniu i rozumieniu. Ma to konkretne skutki: „najgłębszą i najpoważniejszą implikacją moralną kwestii ekologicznej jest brak szacunku do życia”²⁸. Należy przez to rozumieć domaganie się przez uczonych wielu intensywnie rozwijających się dziedzin nauki prawa do niczym nieograniczonych badań, z pominięciem ich wymiaru etycznego i bez liczenia się z możliwymi konsekwencjami, obecnie często nieprzewidywalnymi. Jan Paweł II przestrzega przez tego typu roszczeniami, gdy stwierdza: „nie jesteśmy jeszcze w stanie ocenić zaburzeń spowodowanych w przyrodzie przez nie podlegającą żadnej kontroli manipulację genetyczną i niepohamowane tworzenie nowych gatunków roślin i form życia zwierzęcego, nie mówiąc już o niedopuszczalnych zabiegach podejmowanych u początków samego życia ludzkiego”²⁹. Cywilizacja śmierci, przyznająca sobie prerogatywy Boskie poprzez manipulację i ingerencję w najbardziej pierwotne procesy istnienia i przekazywania życia na ziemi (zwłaszcza ludzkiego), jest skutkiem i wyrazem niewłaściwie budowanej relacji między człowiekiem a stworzeniem oraz „błędu antropologicznego”, wyrażającego się w niewłaściwym rozumieniu swego miejsca przez człowieka w świecie.

Obok zagrożeń natury biologicznej papież zauważa inne – co bardzo ważne – coraz wyraźniej obecne w świadomości współczesnego człowieka, a mianowicie niszczenie tego, co istotowo ludzkie – najściślej związane z godnością

²⁶ Por. Cz. S. Bartnik, *Kreacyjny charakter pracy*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. XXX, 2(1983), s. 13.

²⁷ Por. Jan Paweł II, *Użytkowanie przestrzeni kosmicznej powinno być zapewnione wszystkim. Przemówienie wygłoszone do członków Papieskiej Akademii Nauk na rozpoczęcie Tygodnia Studiów (02.10.1984 r.)*, w: *Nauczanie papieskie*, VII, 2, (lipiec–grudzień), Poznań 2002, s. 353.

²⁸ Tenże, *Orędzie...*, nr 22

²⁹ *Tamże*.

osoby³⁰. Papież najpełniej problem ten ukazuje w *Evangelium vitae*, stwierdzając, że człowiek, żyjąc w komunii z Bogiem i światem, jest zdolny, dzięki światłu rozumu i łasce, rozpoznać w prawie naturalnym prawdę o świętości życia i godności każdego człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci³¹. Tymczasem w czasach obecnych obserwuje się „osłabienie wrażliwości na Boga”, z którego wynika osłabienie wrażliwości na człowieka i zredukowanie jego rozumienia do kategorii rzeczy, przedmiotu, ujmowanego w kategoriach funkcjonalnych czy utylitarnych. Eliminowany jest z myślenia aspekt transcendentálny ludzkiej egzystencji, co powoduje rugowanie myślenia o życiu jako o darze Stwórcy. Człowiek traci przez to zdolność to pytania o sens swego istnienia. Interesuje go tylko działanie wyrażające się wykorzystywaniem zdobyczy techniki celem rozszerzania swego nieograniczonego panowania. Odrzuca prawdę o stworzeniu i Boży zamysł wobec życia, które należy szanować: „żyjąc »jakby Bóg nie istniał« zatracą nie tylko tajemnicę Boga, ale również tajemnicę świata i swego istnienia”³². Rodzi to szereg zjawisk, coraz powszechniej akceptowanych, a nawet prawnie legitymizowanych, które sprzeciwiają się ustanowionemu przez Stwórcę porządkowi, usankcjonowanemu prawem naturalnym i stanowią jawne zagrożenie dla ludzkiego życia. Za najważniejsze z nich uznać należy: aborcję, antykoncepcję, techniki sztucznej reprodukcji, eutanazję i politykę antynatalistyczną³³.

Zredukowane do kategorii funkcjonalizmu czy pragmatycznie rozumianych możliwości wykorzystania rozumienie relacji człowieka do świata powoduje desakralizację postrzegania świata. Przyroda przestaje być „ewangelią” mówiącą człowiekowi o tajemnicy Boga oraz o wartościach, których jest On źródłem, takich jak prawda, dobro i piękno³⁴. Zostaje w ten sposób wyeliminowana transcendentálna teleologiczność ludzkiej egzystencji oraz jej wymiar duchowy. Człowiek zaś, przypisując sobie absolutne prawo do rządzenia światem, staje się obcy i wrogi swemu środowisku, a w konsekwencji – samemu sobie, rozpoczynając proces samozniszczenia. Coraz bardziej widocznym tego skutkiem jest „bytowanie w lęku”, które u swej genezy wiąże się z prawdą, że dana człowiekowi „od początku przez Boga władza, mocą której miał czynić sobie ziemię poddaną (Rdz 1, 28), obraca się przeciwko niemu, wywołując zrozumiały stan niepokoju i poczucie zagrożenia”³⁵.

Człowiek bowiem, rozwijając swoją cywilizację w aspekcie tylko materialnym, podporządkowuje swoje człowieczeństwo mitowi postępu i rozwoju, a w konsekwencji własnych manipulacji traci swoją wolność. Zrywając zaś

³⁰ Por. tenże, *Dives in misericordia*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II...*, nr 11.

³¹ Por. tenże, *Evangelium vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II...*, nr 2.

³² Por. *tamże*, nr 21–22.

³³ Zob. *tamże*, nr 11–16; *Familiaris Consortio*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II...*, nr 30.

³⁴ Por. tenże, *Chwała Trójcy Świętej w Stworzeniu. Przemówienie podczas audiencji generalnej* (26.01.2001 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2000, nr 3, s. 50.

³⁵ Tenże, *Redemptor Hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II...*, nr 15.

kontakt z naturą i budując z nią relację tylko na płaszczyźnie instrumentalno-
-użytkowej, „odrywa się od niej, nie dostrzegając innych znaczeń naturalnego
środowiska jak tylko te, które służą celom doraźnego użycia i zużycia”³⁶.

Jeszcze jedną przestrzenią, gdzie można mówić o konsekwencjach sprzecz-
nego z ekologią rozwoju ludzkiej cywilizacji, jest sfera problemów społecznych,
a dokładnie kwestie ubóstwa oraz konfliktów militarnych. Jan Paweł II podkre-
śla, że „równowaga ekologiczna jest niemożliwa do osiągnięcia, zanim nie zo-
stanie rozwiązana sprawa strukturalnych form ubóstwa obecnego w świecie”³⁷.
Zjawisko ubóstwa wiąże się z problemem nieekologicznego wykorzystywania
dóbr naturalnych, z którego wynika szereg negatywnych zjawisk, w dalszych
konsekwencjach rodzących biedę. Zaliczyć do nich można: rozdrobnienie
własności ziemi, wyjałowienie gleby, rabunkową gospodarkę przy braku ja-
kichkolwiek form rekultywacji, grabieżcze wykorzystywanie dóbr natury,
ukierunkowane jedynie na zysk, bez uwzględniania wewnętrznej równowagi
ekosystemów. Zadłużone, biedne państwa wyniszczają swoje dobra naturalne,
„by nawet za cenę nieodwracalnych zmian w równowadze ekologicznej uzyskać
nowe towary na eksport”³⁸. Wina nie leży jednak wyłącznie po stronie państw
ubogich. Łupienie dóbr przyrody w krajach ubogich jest bowiem najczęściej
prowokowane popytem na nie w krajach bardziej rozwiniętych. Gospodarki
państw bogatych – mając możliwość zaspokojenia na wysokim poziomie pod-
stawowych potrzeb swoich mieszkańców – generują potrzeby wtórne i pozorne,
co jest powodowane dążnością do pomnażania produkcji i wynikającej z tego
dochodów. Papież, obok nędzy i niedorozwoju, jako integralną sprawę z kwestią
ekologiczną dostrzega „nadrozwój”³⁹. Uznanie wzrostu gospodarczego za naj-
wyższą wartość w rozwoju społeczeństw prowadzi do dehumanizacji zachodzą-
cych w nich i między nimi relacji.

Za szczególną patologię w stosunkach społecznych, a jednocześnie przyczy-
nę kryzysu ekologicznego, Jan Paweł II postrzega przetaczające się przez świat
konflikty zbrojne. Liczne wojny powodują bezpośrednio i dokonujące się nie-
jednokrotnie na wielką skalę zniszczenia środowiska: „Każdy jednakże konflikt,
lokalny czy regionalny, pomimo ograniczonych rozmiarów sieje zniszczenie
nie tylko wśród ludzi i infrastruktury, ale wyrządza szkody w przyrodzie, niszc-
ząc zbiory i roślinność, zatruwając glebę i wodę. Ten, kto ocalał, zaczyna nowe
życie w ciężkich warunkach materialnych, co wywołuje z kolei trudne sytua-
cje społeczne, które mają także negatywny wpływ na środowisko naturalne”⁴⁰.
Wygaszanie konfliktów zbrojnych i pokojowa współpraca międzynarodowa

³⁶ Tamże.

³⁷ Tenże, *Orędzie...*, nr 11

³⁸ Tamże.

³⁹ Por. tenże, *Sollicitudo rei socialis*, nr 28. Zob. J. Mariański, *Ekospołeczne nauczanie Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 12(2002), nr 3–4, s. 368.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Orędzie...*, nr 22. Por. tenże, *Budowanie pokoju zadaniem wszystkich. Przemówienie w Asyżu*, (09.01.2002), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2002, nr 3, s. 19.

to dwa czynniki pozwalające zminimalizować negatywne skutki już zaistniałych wojen oraz spowodowanych przez nie zniszczeń. Postulat budowania pokoju na świecie – przy świadomości ewentualnych konsekwencji użycia zgromadzonych arsenałów broni – obecnie szczególnie mocno współbrzmi z wezwaniami formułowanymi w obszarze ekologii, jak również ekoteologii.

4. Konieczność angażowania się Kościoła w ekologię

Soborowe wezwanie do czytania znaków czasu⁴¹ w odniesieniu do kwestii ekologicznych nabiera szczególnej mocy zobowiązującej. Wzywa do tego jednoznacznie Jan Paweł II, uznając jednocześnie uchylanie się od uczestnictwa w podejmowaniu wysiłków na rzecz ratowania środowiska naturalnego i brak zaangażowania w przeciwstawianie się groźbie katastrofy ekologicznej za wykroczenie moralne. Dlatego właśnie „cała ludzka wspólnota – jednostki, państwa i organizacje międzynarodowe – ma obowiązek wykazana się na tym polu należną odpowiedzialnością”⁴². Wynika to z powołania człowieka, jakie wyznaczył mu Bóg od założenia świata: „Człowiek został powołany, aby uprawiać ogród świata i strzec go (por. Rdz 2, 15), jest zatem w sposób szczególny odpowiedzialny za swoje środowisko życiowe, i to nie tylko wobec własnej epoki, ale także przyszłych pokoleń. Wielkie wyzwanie ekologii znajduje w Biblii bardzo wyraźne i mocne uzasadnienia duchowe i moralne, które wskazuje rozwiązania respektujące to wielkie dobro, jakim jest życie, każde życie”⁴³.

Aktywność ekologiczna wynika niejako z ontycznej struktury człowieka, ze szczególnego miejsca, jakie zajmuje wśród stworzeń. Usankcjonowane przez antropologię filozoficzną i teologiczną rozumienie bytu ludzkiego, będącego koroną stworzenia powinno przybierać konkretne formy realizacji w programach politycznych, społeczno-gospodarczych, propozycjach i sugestjach formułowanych przez kulturę. Zaangażowanie ekologiczne rozważane w odniesieniu do Kościoła w ramach ekoteologii musi być – zdaniem Jana Pawła II – motywowane przemianą serca i sposobu myślenia, czyli nawróceniem⁴⁴. Współczesny człowiek wiary – między innymi dzięki włączeniu problematyki ekologicznej w obszar refleksji teologicznej – w odczuciu papieża coraz bardziej jest tego świadomy, co uznać należy za „pozytywny znak obecnych czasów”⁴⁵.

⁴¹ Por. KDK nr 4. Zob. A. Zuberbier, *Znaki czasu*, w: *Słownik teologiczny*, Katowice 1998, s. 691–692.

⁴² Jan Paweł II, *Orędzie...*, nr 6.

⁴³ Tenże, *Modlitwa niedzielna w Les Combes, 11 lipca 1999 r.*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 11, s. 37–38. Por. S. Jaromi, *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 272.

⁴⁴ Por. Jan Paweł II, *Orędzie...*, nr 13.

⁴⁵ Por. tenże, *Sollicitudo rei socialis*, nr 26.

Człowiek wiary musi obudzić w sobie potrzebę rewizji swego stosunku do natury i uwierzyć, że jego osobista przemiana nie pozostaje bez wpływu na zachodzące w świecie procesy. Tak jak grzech ma wymiar społeczny (indywidualnie uczynione zło nie pozostaje bez znaczenia dla relacji z innymi osobami i światem), tak proces przemiany serca i podjęta naprawa mają walor świadectwa oraz wymiar dydaktyczny, niepozostający bez wpływu na życie i postępowanie żyjących obok ludzi. Każde, drobne nawet dobro wpływa na przemianę społeczności i przyczynia się do jej wzrostu. Realizujące się przez nawrócenie umocnienie przymierza ze Stwórcą jest źródłem przemiany relacji łączącej człowieka z bliźnimi i światem natury⁴⁶.

Dlatego Jan Paweł II wzywa do odejścia od hedonistyczno-konsumpcyjnego stylu życia na rzecz budowania powszechnej, w skali globalnej realizowanej solidarności, skoordynowania wysiłków w jak najsprawiedliwszym zarządzaniu dobrami ziemi i ich dzieleniu⁴⁷. Drogą ku temu jest edukacja ekologiczna, realizująca się na najróżniejszych płaszczyznach kształtowania ludzkiego myślenia. Pierwszą z nich jest życie rodzinne, następnie szkoła i działania w obrębie struktur państwowych i międzynarodowych. Kształtowanie człowieka wrażliwego ekologicznie ma się realizować w sferze społecznej przez tworzenie i wdrażanie w życie programów ochrony środowiska oraz wspieranie organizacji stawiających sobie jako cel działalności ochronę dóbr naturalnych; w odniesieniu do człowieka w tworzeniu programów wychowania uwrażliwiających na zagadnienia ekologiczne oraz uczących szacunku do życia, dobra i piękna⁴⁸.

Jako szczególny wzorzec życia oznaczającego się wrażliwością na kwestię ekologiczną w optyce chrześcijańskiej Jan Paweł II stawia osobę świętego Franciszka z Asyżu. Jego wstawiennictwu papież powierzył szczególnie sprawy ekologii, czyniąc go w 1979 roku patronem ekologii i ochrony środowiska⁴⁹. Przykładem swego życia, charakteryzującym się prawdziwym i głębokim szacunkiem dla całego stworzenia, może inspirować współczesnych chrześcijan do zachwycenia się pięknem otaczającego świata, budowania harmonii i pokoju z całym stworzeniem⁵⁰.

Podsumowanie

Niewątpliwie pojawianie się przez praktycznie cały okres pontyfikatu Jana Pawła II nawiązań do kwestii ekologicznej świadczy o dobrym wyczuciu przez

⁴⁶ Por. tenże, *Zrównoważony rozwój. Przemówienie do członków Papieskiej Akademii Nauk* (12.03.1999 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 5–6, s. 57.

⁴⁷ Por. tenże, *Orędzie...*, nr 13.

⁴⁸ Por. tenże, *Piękno tej ziemi woła o zachowanie jej dla przyszłych pokoleń. Homilia podczas Liturgii Słowa* (Zamość, 12.06.1999 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 8, s. 72; *Novo millennio inneunte*, Warszawa 2001, nr 51.

⁴⁹ Zob. tenże, *Inter Sanctos*, w: Z. Świerczek, *Ekologia – Kościół i św. Franciszek*, Kraków 1990, s. 171.

⁵⁰ Por. tenże, *Orędzie...*, nr 16; *Budowanie pokoju zadaniem wszystkich...*, s. 18.

papieża palących problemów swego czasu. Podejmowane przez niego kwestie znalazły swe rozwinięcie w nowej dziedzinie teologii – ekoteologii, której powstanie niewątpliwie w dużej mierze zainspirowane zostało właśnie obecnością wątków w zakresie ekologii w nauczaniu papieskim w nowej, bo teologicznej, perspektywie.

Jan Paweł II umiejętnie włącza problematykę ekologiczną w przestrzeń badań teologicznych. Wskazuje na punkty styczne refleksji inspirowanej Bożym Objawieniem z naukami szczegółowymi. Te ostatnie, uzyskując przez to szerszy i bogatszy punkt widzenia na kwestie relacji człowieka do świata, pełniej widzą stojące przed nimi zadania. Otrzymują też bardziej humanistyczną perspektywę oraz pogłębiają teleologiczny aspekt swoich działań i badań. W nauczaniu Ojca Świętego jest ona najbardziej ukierunkowana na szacunek do życia i świadomość solidarności całego świata stworzonego. Właśnie „szacunek dla życia” i poczucie „integralności stworzenia” stanowią warunek harmonijnego i pokojowego rozwoju ludzkiej cywilizacji w rzeczywistości danego mu przez Boga świata⁵¹.

Myślenie proekologiczne jest uwarunkowane obecnością świadomości zależności człowieka od Stwórcy i zadań mu wyznaczonych. Oznacza to konieczność uświadomienia sobie przez człowieka „zadania” mu świata przez Boga, co musi wyrazić się przemianą ludzkiej relacji do świata: z postawy bezwzględniego eksploratora przyrody na bycie jej rozumnym i szlachetnym panem, „stróżem”, „zarządcą”; z myślenia w kategoriach niczym nieograniczonego właściciela na świadomość bycia odpowiedzialnym „dzierżawcą”.

Drogą do zahamowania skutków nieodpowiedzialnej, ukierunkowanej na zysk i konsumpcję dóbr działalności człowieka jest dowartościowanie oraz konsekwentna budowa innych obszarów ludzkiej myśli i aktywności. Integralny rozwój cywilizacji i osoby ludzkiej w świecie naznaczonym rozwojem i panowaniem techniki domaga się proporcjonalnego rozwoju moralności i etyki oraz nadania ludzkiej egzystencji perspektywy transcendencji. Konieczne jest również przewartościowanie ludzkiego myślenia o sobie jako „koronie stworzenia”. Wyjątkowa rola człowieka w świecie, wynikająca z planu Stwórcy, leży we właściwej proporcji między sferą ducha a sferą materialną, a dokładnie w uznaniu pierwszeństwa etyki nad techniką, pierwiastka duchowego nad światem materii, prymatu osoby nad rzeczą.

Jak każdy grzech, który człowiek ma dobrą wolę naprawić, tak i kwestia ekologiczna wymaga przyznania się przed samym sobą do nadużyć i podjęcia działań mających na celu naprawę bądź zminimalizowanie skutków swoich czynów. W tym – w kategoriach ekologicznych – powinno się przejawiać budzenie ekologicznej świadomości. Otwiera się tu więc ogromna przestrzeń aktywności dla każdego z ludzi Kościoła, tworzonych przez niego struktur i organizacji społecznych, jak i – będącą systematyczną refleksją nad tymi zagadnieniami – ekoteologii.

⁵¹ Jan Paweł II, *Orędzie...*, nr 22

Literatura

- Ablińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Lublin 2005.
- Bartnik Cz. S., *Kreacyjny charakter pracy*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. XXX, 2(1983), s. 5–16.
- Borutka T., *Życie społeczno-ekonomiczne*, w: T. Borutka, J. Mazur, A. Zwoliński, *Katolicka nauka społeczna*, Częstochowa 1999, s. 246–303.
- Dołęga J. M., *Podstawy kultury ekologicznej w Polsce i w Europie*, w: *Chrześcijańska Europa. Wykłady wygłoszone w Studium Duchowości europejskiej przy Centrum Kultury Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w latach 1999–2002*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 275–284.
- Jan Paweł II, „*Nie kradnij*” znaczy także *nie nadużywaj swojej władzy nad własnością*. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. Odprawionej na lotnisku białostockiego aeroklubu (05.06.1991 r.), w: *Dokumenty Kościoła Rzymsko-Katolickiego dotyczące ekologii*, Warszawa 1994, s. 45–54.
- Jan Paweł II, *Budowanie pokoju zadaniem wszystkich*. Przemówienie w Asyżu, (09.01.2002), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2002, nr 3, s. 18–19.
- Jan Paweł II, *Centessimus annus*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 619–702.
- Jan Paweł II, *Chwała Trójcy Świętej w Stworzeniu*. Przemówienie podczas audiencji generalnej (26.01.2001 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2000, nr 3, s. 49–50.
- Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, 79–143.
- Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 705–838.
- Jan Paweł II, *Familiaris Consortio*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 89–209.
- Jan Paweł II, *Inter Sanctos*, w: Z. Świerczek, *Ekologia – Kościół i św. Franciszek*, Kraków 1990, s. 171.
- Jan Paweł II, *Katecheza „Stworzenie a słuszna autonomia rzeczy stworzonych”* (02.04.1986 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1986, nr 4, s. 19.
- Jan Paweł II, *Modlitwa niedzielna w Les Combes (11 lipca 1999 r.)*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 11, s. 37–38.
- Jan Paweł II, *Novo millennio inneunte*, Warszawa 2001
- Jan Paweł II, *Orędzie na światowy Dzień Pokoju 1990 r. „Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem”* (08.12.1989 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1989 nr 12, s. 21–22.
- Jan Paweł II, *Piękno tej ziemi woła o zachowanie jej dla przyszłych pokoleń*. Homilia podczas Liturgii Słowa (Zamość, 12.06.1999 r.), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 8, s. 70–72.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w czasie spotkania czterech pokoleń na stadionie Azteków (Meksyk, 25.01.1999)*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 4, s. 27–29.
- Jan Paweł II, *Reconciliatio et penitentia*, w: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 249–343.
- Jan Paweł II, *Redemptor Hominis*, w: *Encykliki Jana Pawła II*, Kraków 1999, s. 5–76.
- Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, w: *Encykliki Jana Pawła II*, Kraków 1999, s. 435–509.

- Jan Paweł II, *Trzeba zapobiegać katastrofie ekologicznej. Przemówienie podczas Audiencji generalnej (14.01.2001 r.)*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 2001, nr 4, s. 43–44.
- Jan Paweł II, *Użytkowanie przestrzeni kosmicznej powinno być zapewnione wszystkim. Przemówienie wygłoszone do członków Papieskiej Akademii Nauk na rozpoczęcie Tygodnia Studiów (02.10.1984 r.)*, w: *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984 (lipiec–grudzień), Poznań 2002, s. 35–355.
- Jan Paweł II, *Zrównoważony rozwój. Przemówienie do członków Papieskiej Akademii Nauk (12.03.1999 r.)*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 1999, nr 5–6, s. 56–57.
- Jaromi S., *Stworzyciel i przyroda według Jana Pawła II*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 270–282.
- Jurczyk B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002.
- Mariański J., *Ekospołeczne nauczanie Jana Pawła II*, „Społeczeństwo”, 12(2002), nr 3–4, s. 365–385.
- Skowroński A., „Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J. M. Dołęga, J. W. Czartoszewski, Warszawa 1999, s. 284–287.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1999.
- Szulist J., *Człowiek jest drogą Kościoła (RH 14). Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2012.
- Wielgus S., *Ideowe zagrożenia we współczesnej kulturze europejskiej*, w: *Chrześcijańska Europa. Wykłady wygłoszone w Studium Duchowości europejskiej przy Centrum Kultury Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w latach 1999–2002*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 93–110.
- Zuberbier A., *Znaki czasu*, w: *Słownik teologiczny*, Katowice 1998, s. 691–692.

„The Environmental Issue” in the teaching of John Paul II

Summary

In his teaching John Paul II repeatedly gives his opinion on themes associated with ecology. His teaching largely contributed to the development of a new theological field of knowledge – eco-theology – that focuses on problems which are an effect of the expansion of the technological civilization, particularly in the light of God’s revelation. John Paul II formulates the demand of the necessity to take determined action regarding concerns for the preservation of the natural environment. He acknowledges the sources of existing conflict between man and nature, as having its origins in the worldwide disproportionate development of society, poverty and the unfair distribution of wealth. Here he pays attention to modern reductionism which characterizes the understanding of human nature – expressed in the minimalization of the importance of human spirituality and at the same time assuming the unrestricted right of man to control the

world. These phenomena – characterized as „ecological sin”, must become an active concern of the Church in our time. Thus the Pope stipulates not only the awakening of environmental awareness but also taking active measures aimed at distancing the apparition of ecological catastrophe.

Keywords: ecology, eco-theology, ecological sin, John Paul II, the Environmental Issue.